

Asụsụ na Omenala Igbo: Ụdọ Jikọtara Igbo Niile

Nwokoye, Nkechinyere

Ngalaba Asụsụ Igbo, Afrika na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

nkyemeka@yahoo.com

Umiedemede

Asụsụ bu ndu mmadu. O so notu njirimara ndi mmadu. Mgbe mmadu putara uwa muta asusu, o bu mgbe ndu onye ahu malitere. O bu mgbe ahu ka o na-amalite enwe mmekorita nke mmadu na ibe ya; na-ekwuputa echiche ya na ebumnobi ya. O bu asusu ka o ji eziputa onodu ya mgbe obula. Asusu di ka mmiri nke na-atuju akpiri mgbe akpiri kporo nku. Mmadu maobu agburu obula tufuru asusu atufuela njirimara ya/ha. Asusu na omenala ndi bu ihe kacha aputa ihe na njirimara ndi ahu. Niihi nkea, ebumnobi ederede a bu inyocha na igosiputa mbo a gbarala iji wee hu na asusu na omenala Igbo kwu chim ma na-aga nihu taa. E kewara ederede a uzo ato. Otu uzo kowara ihe bu asusu na omenala; njirimara ha na uru ha. Otu nke ozo kowara uzo di iche iche asusu Igbo si enwe ihe mkpobi ukwu. Uzo nke ato kowara mbo di iche iche a na-agba iji hu na udo a jikoro agburu Igbo niile onu bu asusu na omenala adobighi. Nhochcha nkowa a ga-agbaso atutu keodidi iji choputa onodu asusu na omenala Igbo no n'ubochi tata iji hu ma o nwere ebe o si eri mperi ma nyekwa usa gbasara uzo di iche iche a ga-agbaso iji belata nsogbu ndi ahu. A choputara na otu nime nsogbu kachasi puta ihe bu ajo akparamagwa ndi Igbo bu ndi nwe asusu a na-akpaso asusu Igbo. Ozo, a choputara na otutu akwukwo ogugu na odide Igbo adabachaghi nihe a turu anya ya gbasara asusu Igbo. Otutu ndi odee na-agwakorita olundj na Igbo Izugbe ebe ufodu na-

ede otu o si masị ha nágbasoghị usoro utoasusu Igbo. Ihe ndia na-adoghachi asusu a azu. Níkpeazu a na-ariọ ọhaneze ka ha nye aka n'ikwalite asusu na omenala Igbo níhi na ọ bu ya bu udo jikotara ndi Igbo niile onu.

Okwu Mmalite

Asusu bu ndu mmadu etu mmiri si buru ndu azu. Otutu ndi mmadu akowala ihe ha chere bu nkowa asusu. Ya mere na a ga-edeputa ufodu nime echiche ndi ahụ ma kowamie ha akowa iji nyere ọhaneze aka ighota mputara okwu a bu asusu nke a huru dika udo nke kekotara ndi Igbo na mba uwa ndi ozo onu. Asusu bu uda nke nwere nghota site na nkwekorita ọhaneze nwe asusu ahụ. ọ bu eziokwu na o nweghi oge ọhaneze biakotara onu mana otu onye ga-emeriri uda nye ya ngota kandi ozo wee mata ihe ọ na-akowa. Site n'udi onodu a, ikwunaibe ya ga-amalite mebe udi uda ahụ iji ziputa nghota nwanne ha nyere uda ahụ na mbu (Anizoba, 2013). Ọ bu kwazi okwu e kwuru n'onu ma ọ bu nke e dere ede nwere mputara nke na-eziputa ihe mmadu bu nuche (Ogbalu, 2013 & Okoh, 2014). Asusu na-eme ka ezi mmekorita di netiti ọhaneze nwe asusu obula nihi nghota di n'udaasusu ahụ. Asusu bu ngwa oru mmadu ji egbo mkpa mmekorita mmadu na ibe ya. Asusu bara uba n'owa. Ọ buladi anumanu bi n'ohia nwere uzo ha si aghota onwe ha. Ogbalu (2013:28) si

ọ bu asusu ka mmadu si eme ka ibe ya mata ihe di ya nobi.

Ọ bukwere ya ka obodo na obodo ji enwe mmekorita. Ọ bu naani mmadu nwere onyinye ikwu okwu. Site n'isu asusu, mmadu nwere ike ikowaputa onwe ya n'uzo di icheiche...Umụ anumanu ndi ozo enweghi ike isu asusu maobu ikwu okwu. Ha na-eme mkpotu di iche iche iji gosiputa ihe ha bu nuche. Site kwa n'uzo a ka ha si enwe mmekorita netiti onwe ha.

Odee a gara níhu kwuo na "ọ bụ site n'ịsụ asụsụ ka ndị nwe asụsụ ji egosiputa na ha nọ, na ha bụ agburu nwere omenaala... agburu ọbula na-agba mbọ ichekwawa maọbụ ịsụ asụsụ ha nébe ọbula ha nọ". Asụsụ bụ nnukwu ihe onyinye Chineke nyere mmadu. N'ihe okike niile, ọ bụ sọsọ mmadu ka Chineke nyere onyinye a. Ọ bụ asụsụ ka mmadu na ibe ya ji enwe mmekọrịta nke ga-eme ka e nwee nghota n'isiokwu a na-ekwu maka ya.

Dị ka Emenanjo (2009:3) si kọwaa ya: Onye choro iriọ ihe, ọ bụ asụsụ ka o ji egosi ya. Onye choro iziputa anuri ma ọ bụ iwe di ya n'obi, ọ bụ asụsụ ka o ji eme ya. Chekene ka ụwa ga-adị ma a si na asụsụ adighi, Redio na Tiivi agaghị abaru ọ bula. Ebere (2015) si "Asụsụ mbụ nwa ga-amuta di oke mkpa. Omumu asụsụ na-enye mmadu nghota puru iche gbasara omenala na ewumewu ndi nwe asụsụ.

Nke a kpatara okporo atumaatu iwu e hiwere maka mmuta n'ala Naijiria (NPE 1981), ji sie onwu si

...To achieve the objectives (of pre-primary education), Government will ensure to it that the medium of instruction in the primary schools is initially the mother-tongue or the language of the immediate community and, at a later stage, English(pp.10-13).

Ihe a na-akowa ebe a bu na iji mejuputa ebumnobi mmuta otaakara, Gọmentị ga-agbasi mbọ ike ihu na a ga-ejiriri asụsụ nna nwata kuziere nwa ihe na mbido omumu ihe n'uloakwuko otaakara, ma afọ atọ gasia, si werezia Bekee. Atumaatu a gakwara n'ihu kwuo na ọ banye uloakwukwo sekondiri, ọ ga-amu otu asụsụ ala Naijiria ozo tinyere asụsụ e ji kuo ya mmiri. Atumaatu a magburu onwe ya. Ma ruo kwa taa, ogaghị n'anya ya n'anya ya. Asụsụ Igbo bụ asụsụ ndi Igbo na-asu. Asụsụ Igbo bụ otu

ọkpurukpu ihe jikoro Igbo niile onu, ma metutakwa usoro obibi ndu ha.

Anizoba (2013) kwuo na agburu obula choputara na asusu ha bu oha na-ehekwa uzọ ndu, omenala, odinala, nsirihundu/uwa, aguguala, ekpemekpe nakwa amamihe ha naka ogbo na-etolite etolite. Ndi Igbo gbara mbo ihu na asusu Igbo kwu chim tupu obibia ndi ocha nala Igbo. Ma etu o di taa o bu ihe nwute na mbo dum a gbara tupu ndi Bekee abia funahuru ndi nchocha noge ugbua nihi mmiri ozuzo, anwu ochicha noge okochi na uguru nakwa enweghi ebe e wuru maka ichekwa ihe okpu merena ihe ndi ahụ a kanyere nahu aja/ulo, eserese, akpuruakpu nakwa apiriapi mebichara kpmkpam. Ozo kwa bu onwu ndi okenye nakwa nsogbu sitere naka ndi mbiarachiwa na ndi uka tinyekwara usoro mmuta na ichu akunauba nke ndi bekee mere na Igbo gbahapuru asusu ha wee makuo nke ndi Bekee.

Asusu abughi ebumputaawa nihi na a na-amu asusu amu dika omenala maobu odinala e ji mara otu agburu. Ogbalu (2013:29) kwadoro na "a na-amu asusu amu ma nwatakiri a mnyere nasusu na-asu asusu a mnyere ya malite na mgbe o na-etolite. Ndi nna nna anyi ha na-asu asusu Igbo ma ha enweghi ike ide ya ede". Anizoba (2013) na onwe si " Ndi Igbo nwere uzọ di iche iche ha ji ede asusu ha tupu ndi bekee e wetere ha usoro agumakwuko. Usoro ndia gunyere igbanye ihe naka, ika ihe nahu aja, iku ekwe,ogele,ikoro; ifu oja, mkporohihi, ipi apiriapi; ikpu akpurakpu dgz". Ndi nna nna anyi ha ghotara onwe ha nke oma mgbe ha ji uzọ di otu a wee na-ezirita onwe ha ozi. Otutu ndi dika Anizoba (2013) akowala na e nwere nka ano a ga-amuta nke oma tupu mmadu aburu onye a ga-asu na o bu okaibe nasusu obula. Nka ndia gunyere nka ige nti, nka ikwuokwu, nka igu asusu na nka ide asusu. Okammuta a gakwa nihu ikowa nka ndia notu n' otu. Nka ige nti na-amalite ozigbo nnwa ohu bidoro ihu uzọ nke oma. o na-ebido site nile nne ya anya n'onu oge a na-enye ya ara iji muta etu

nne ya si akpwaputa mkpuru ụdaasụsụ dī ichē ichē. Nka ikwu okwu na-amalite ozigbo nwata chere na ọ mụtala ikpwaputa mkpuru ụdaasụsụ site n'itatọ okwu. Nka igu asụsụ na-amalite oge nwata hapuru usoro agumakwukwo odinala wee banye usoro agumakwukwo bekee. Ebe nka ide asụsụ bu nka sikarichara nka ndi ozo ike.

Ogbalu(2013) n'echiche ya si "isu asusu n'onu di mkpa kariā odide ya. isu asusu di okpu, o malitere mgbe agburu nwe asusu ahū malitere ihu onwe ha dika agburu nelu uwa. Odide asusu malitere na 19th senchuri bu mgbe e webatara igwe e ji ebi mkpuruokwu na ndida owuwa anyanwu mba uwa". Odee a gara nihu kwuo na odide asusu Igbo malitere mgbe ndi Igbo malitere ichemi echiche ime. O bu mgbe ahū ka ha jiri cheputa idetu okwu ufodu, iwu ufodu na ihe ndi ozo di ha mkpa edetu ka ha ghara ichezo ya. Dika o kwara na ufodu ndetu ahū ha mere bu nahu aja ka ha nara eme ya. Usoro ozo ha si edetu ihe bu n'udi eserese nke ndi otu nzuzo di ichiche ji ezirita onwe ha ozi. O bu usoro a ka a kporo Nsibidi bu nke di iri abuo na anọ nāfo 1905. Nāfo 1904 ka a kwara na Maazi T.D.Mawel bu onye ocha choputara ma detuo Nsibidi a nakwukwo. Kankea gasiri, e werela otografi atu eri oge ahū dee asusu Igbo bu nke gunyere Otografi Lepsius, Otografi Idah Ward na Otografi Onwu. Otografi Onwu bu nāfo 1961 ka e weputara ya, O bu ya ka e ji ede Igbo ugbu a.

Uru Asụsụ Bara na Ndu Mmadu

Ndi obula no n'ua nwere asusu nke uru izizi o bara bu iji zikori onwe ha ozi, iji kparitaa uka na itulekorita echiche. Dika Uzochukwu (2012) si "uru izizi asusu bara bu ndi mmadu iji ya na-agwakorita onwe ha okwu, mee ka a mata ihe ha bu nuche... ndi mmadu na-ahoro dabara adaba nikwu okwu site n'onodu ha no na ya. Iji maa atu, monye okaiwu ga-ahoro asusu dabara adaba, mgbe o no n'uloikpe, mgbe o no na nzuko ogbe, mgbe ya na ndi

ezi na ụlọ ya na-akparịta ụka, mgbe ya na ndị ọgbọ ya na-amarịta njakiri, wdg. Asusu bu ihe ọbụla ndi mmadu nwere ike ikwu n'onu. O bu asusu ka e ji ama onye bu onye amamiihe ewee na-agbasa n'ụwa. O bu asusu ka e ji akuzi otutu ihe dika nkuzi n'ulo akwukwo. O bu asusu ka e ji edeputa akwukwo. Asusu na-eme ka e nwee mmekorita mba na mba nke na-ebute mmepe nye mba nke ọbụla. O bu asusu ka e ji azulite umuaka nazi na ulo.

Njirimara Asusu

Asusu na-eto eto. Asusu na-anwu anwu. A na-amu asusu amu. E ji asusu ama mba ọbụla. Asusu ọbụla zuru oke. O dighi asusu ka ibe ya mma. E ji asusu egosiputa omenaala na nkwenye ndi nwe ya. Asusu na-ebite mkpuruokwu site nasusu ozo.

Omenala

Asusu na omenala dika nne na nwa. Ha dika aka nri na aka ekpe, onye aghana nwanne ya. Asusu bu mpaghara omenala, nihi na omenaala bu okwu di obosara, okwu metutara ihe ọbụla mmadu na-eme, etu o si ebi ndu etu o si elegara ụwa anya, wdg (New Encyclopaedia Brittanica,874). Uzochukwu (2012:3) kwuo "nagbanyeghi na asusu bu mpaghara omenaala, o bu site nasusu ka e si ahafe omenaala. Ihe omume ọbụla, ihe mmuta ọbụla, nkwenye ọbụla, si naka fere aka bu ihe ndi gosiputara nhafe omenaala, bu asusu ka ha jiri rute anyi aka".Odee a gara nihi si

e ji asusu ahafe omenaala mana omenaala nwekwara ike ime ka asusu tolite. Nke a ga-agba elu mgbe obibi ndu ndi mmadu gbanworo, mgbe e nwere mmekorita ndi mmadu na ibe ha. Otutu okwu ohuru nwere ike isi etu a bata nasusu. Otutu okwu di nasusu Bekee'gbadoro ukwu nokwu Latin na okwu Frenchi bu ndi chirila ndi bekee noge gboo maobu ndi ha na ha mekoburu ihe. Notu aka ahụ ufodu okwu di

násụsụ Igbo sitere nókwu ndị mjarachịba. Omụmaatụ ndị a bụ: windo, tebul, steeti, breedi, wgd. Ufọdu sitere náha oghara oghuru e ji ebi ndu ugbu a dika redio, television, komputa, tepurekoda, wdg. Oge ufodu a na-echeputa okwu Igbo dabara maka okwu ndi a, oge ufodu a hapu ha na bekee ma supee ha n'Igbo. O bu asusu ka e ji eziputa omenala mba obula. ya mere na o buru na asusu adighi a gaghi enwe omenala.

Emenanjo(2010) kowara na onye Igbo obula bu nwaafu/nwaamadi/nwadiala/nwaokpu/nwammadu) nweere ezinaulo a munyere ya. O nwere nne na nna. O nwere nne na nna, nna ya. O nwekwara nne na nna, nne ya. Ezi na ulo ya nwere ike buru otu mkpuke (usekwu) maobu ubara mkpuke. O bu na ezinaulo a ka a ga-a ga-akuziri onye ahụ ihe ndi niile o ga-eji gbaa, buru mmadu, omume oma na omume ojo, nsọ na aru, omenala na ewumewu niile. O bu asusu ka a ga-eji akuziri ya ihe ndia niile. O bu nezinaulo ka a ga-ebido kuziwe ya maka echemeche ndi Igbo nihe gbasara mbummadu, olu diiri ya na akparamagwa ndi a na-atu anya naka ya. Nezi na ulo ya ka a na-agwa ya ntonaala ise nwaafu Igbo obula ji abara ya na ezi na ulo ya na ndi ozo uru.

Ntonaala ndi a bu ebumputaawa o kwesiri iji na-aru maobu na-eme ihe abula ihe o na-eme, nogo na nogo obula o huru onwe ya, na onye na onye obula ya na ya na-emekorita ihe. A ga-akuziri ya na onye Igbo obula nwere ihe ndi a: aka ikenga bu nke o ga-eji na-akpata na-enye onu ma na-edebe ufodu maka udu mmiri na ugani; Ihu oma bu nke o ga-eji na-achi ochi(eze) ma na-egbuwara onwe ya uzo; uhu bu nke di ya nire maka ikwu okwu oma:okwu na-adaba adaba iji nwete ndi mmadu; ukwu na ije nke bu ukwu o ga-eji na-aga ozi nime umunna, ogbe, obodo na mba. e meghi ya etu a, o gaghi abu mmadu nwere aku na uba na ezi na ulo nke aka ya. O buru ogbenye onu ntụ na akalaogoli; umu oku nke bu ako na

uche e ji ama izu, e ji enwe maa na-edebe ndi enyi, e ji eso ndi iro, e ji echekwa aku na ubaa n'udi na nonodu obula ha di. N'ezina na ulo ka a na-akuziri onye Igbo obula na ya nonwe ya bu naani otu niyagba jikoro ndi mmadu n'elu uwa a.

Osinaomumu (2014) kwara na mgbe ochie egwu onwa bu omenala ndi Igbo. Umagboghobia, umokorobia, umuaka ji ya enye onwe ha obi anuri...o bu egwu onwa ka e weputara ka o buru ihe na-anye mmadu obi utu nabali mgbe ha ruzara oru diiri ha nehie. Egwu onwa na-enyekwa aka izu akwara umuntakiri ka ha wee gbasie ike. Noge egwu onwa, mmadu niile na-anorikota onu na mbaraezi wee na-akorita akuko ifo. O na-abukari okenye na-anwe na-akoro umuaka akuko. O bu nakuko ifo ndi a ka e ji akuziri umuaka otutu ezigbo omume maobu agwa nke kwesiri ekwesidi dika idi uchu n'oru ha, inye mmadu nsopuru, irube isi, ikwu eziokwu, ije ozi. Notu aka ahukwa, a na-akwara ha akuko nke ga na-eziputa na ajo omume obula dika itu asi, ime isiike, ilu ugu, idi ngana, ikpai mmadu, igba asiri, imegbu mmadu, icho okwunuka, ga-edunye mmadu ni'ta ahuhu na m garamara.

Odee gara nihu ikwu na e nwere otutu egwu a na-egwu noge egwu onwa. Ha buga ndi a ikpo oga, iwu udo, igba boolu, igba oso, igba mgbu, izu ncho, akpankolo, kpukpumpku ogene, zoo ka m choo gi. Odee ndi a bu Ogene na Nwokoye (2015) chikobara otutu egwu maobu abu ndi ahu a na-agugasidi ma a na-agba egwu onwa iji nye aka ka ndi Igbo ghara ichefu ha ma nyekwara umuaka na-etolite etolite imuta ha ma na-agu ha mgbe dum.

Okere (2009:26) kwuru na muo na mughari omenala Igbo iji mata na mba obula lepuru anya nomenaala maobu kpo ya asi adighi ebe ha ji azu aga na mmepe mba. Ndi Japan, China, korea, obuladi ndi India maara nke a. O bu ya bu ogwu oganiihu nebe ndi a.

Ụdọ

Ụdọ bụ ihe a maara dika eriri e ji ekechi, ekekọta, ejikọta ihe ọnu. Mgbe ọbụla a choro ka ihe di notu ukwu o bu udo ma o bu eriri ka e ji ekekota ya onu o wee buru otu. Omumaatu bu ihe dika ukwu aziza, ukwu nku, dgz. nke a na-akowa na ihe obula a choro ka o di nukwu o bu udo nke nwere ike idi n'udidi eriri ka a ga-eji ekekota ya onu. O bu ya merena odee akwukwo a ji ahụ asusu na omenala Igbo dika udo jikotara Igbo niile onu. O bu eziokwu na Igbo na-asu nolu nolu mana ha kwa ukwara o buru otu. Ha na-aghota onwe ha. Otutu omenala ha yiri onwe ha. Ihe dika Iri ji na iti mmonwu na omenala alumalu bu ihe zuru Igbo onu. O dighi mpaghara ala Igbo a na-agaghi ahụ ha. Mgbe obula e tibiri udo jikotara otu ihe na ibe ya, nsogbu na-adi. Ya mere na mgbe asusu na omenala Igbo hapuru ibu ihe o kwesiri ibu ya bu ijikota Igbo niile onu mara na agburu a a kporo Igbo ajula ndu ma were onu.

Olee Ndi bu Ndi Igbo?

Ndi Igbo bu ndi bi n'owuwanyanwu nke Najjiria. Ha bu ndi na-ejikari oji, gbaa dimkkpa ma nwekwa nnukwu ebugbere onu. Echiegu (1984:7-8) kwara ndi Igbo dika agburu nooro onwe ha nwere omenaala na uzọ obibi ndu nke ha". Ihe nke a putara bu na a si na obibi ndu metutara omenaala, i mara na o metutara otutu ihe tinyere ka ha siri malite, udi ndu ha na-ebi, ihe ha na-eme, udi ekike maobu uwe ha na-eyi, udi nri ha na-eri, mmekorita di n'etiti mmadu na ibe ya, otu ha si eche echiche nakwa otu ha siri kwuru, mgbe obibi ndu ha na ndi mba ozọ zuru.

Mbo F:Ch Ogbalu Gbara N'Ebe Asusu Igbo Di

E kwenyesiri ike na onye chetara ochie, oheru ga-akpo ya ihu. Dika Uzochukwu (2012) si kwuo na Afigbo (2000) mere ka a mata na e nweela otutu akwukwo ebiputala maka Ogbalu na mbo o gbara maka ikwalite asusu Igbo, mana akwukwo kasi mkpa bu

F.C. Ogbalu and the Igbo Language (1995) , nke onye oḅula choro imata ihe niile Ogbalu mere gbasara asusu Igbo ga-agu. O gara n'ihu kwuo na ihe omumu gbasara Igbo nke sitere n'aka ndi uka na ndi mbiarachiba, enweghi mgborogwu n'ahi na ha enweghi mmasi di omimi n'ihe ha na-eme. O kwuru na o bu ka a malitere SPILC n'afu 1949 ka e nwere usoro maka ihe omumu gbasara Igbo nke gunyere ihe ommumu dum dika asusu, agumagu, aguguala, ihe mgbeokpu, wdg.

O mere ka a mata na mbo a gbara maka ihe omumu gbasara Igbo na Mahadum Ibadan na Nsuka enweghi isi. Ihe kpatara nke a bu na ngalaba e hibere na mahadum abuo ndi a bu maka ihe omumu gbasara Afrika, o bughu maka Igbo kpomkwem. Odee a gara n'ihu kwuo na ka SPILC kwudosiri ike mgbe a lusiri agha Najirija na Biafra, ihe izizi Ogbalu mere bu imeju mbunuche ya, nke bu iwube ego nkwalite maka omumu Igbo na igba mbo inweta ala n'otu steeti di n'ala Igbo maka iwube ebe mgbado ukwu maka ihe omumu Igbo. O bu ihe nwute na ihe ndia agaghi ka a turu anya. Mana ihe ka mkpa bu na Ogbalu bu onye mbu huru ha ka ihe ndi di oke mkpa n'ikwalite asusu na omenala Igbo (Umeasiegbu, 2008:64-88).

Uzochukwu (2012) kwuo na Govano Pita Obi nke Anambra Steeti egosila mmasi ya n'ikwalite asusu Igbo iji mee ka o na-eto eto ma buru kwa asusu kwesiri ihafe n'aka ndi na-esote anyi. Govano a tiputara komiti mmadu assaa maka asusu igbo ma weputa iwu oheru maka asusu Igbo nke gunyere ndi a:

- Nwaka akwukwo Igbo obula ga/agaferiri n'ule Igbo n'uloakwukwo steeti a tupu o si na JSS III banye na SSS I
- Uloakwukwo di elu nke steeti a new n'onwe ya, maobu nke ndi no na steeti a nwe, ga/enweriri ngalaba nooro onwe yam aka omumu Igbo, burukwanu nke a ga-eji aha Igbo mara.

- Ụlọakwukwọ dị elu nke steeti a nwe n' onwe ya, maọbụ nke ndị nọ na steeti a nwe, ga-eme ka itinye Igbo n' omumụ izugbe ya buru iwu.
- E deputara nha a ga-ada ụlọakwukwọ maọbụ ndị isi ụlọakwukwọ emeghi ihe e kwuru n' iwu ndi a.
- Kwa ubochi Wenezidee obula: Ndi oru goomenti ga na-eji ejiji Igbo n' uloru ha, a ga na/asu Igbo n' uloru dum, ma na ngalaba uloru, gunyere uloru ulo ezumeezu.
- Kwa mgbe, kwa mgbe, Govano ga na-amawaputa okpurukpu ego o chere na o ga-ezu maka ogbako iruputa ihe, na ihe omume ndi ozo ga/eme ka ndi Igbo na-asu asusu ha.

Na nkowa, e mere ka a mata na ihe kpatara iwu a bu ikwalite asusu Igbo ka o were onodu rutere ya dika otu n' ime asusu ato Iwu ochichi Najjiria 1999 nabatara, nke a ga-eme ka o lachighakwa n' onodu asusu ndi igbo bi na Najjiria na ndi bi n' akuku uwa dum ji isu na ide ya akpa nganga, ya n aka o burukwa asusu e ji agbasa ozi n' uwa dum. (Anambra State of Nigeria, Official Gazette, 3rd June, 2010 Vol.20). Ihe nke a putara bu na o bu nwamadi a bu govano mbu di n' ala Igbo, tinyere aka n' iwu ikwalite asusu Igbo, to okwute maka iruputa ebe mgbado ukwu maka omumu asusu Igbo, tiputa komiti ga na-ahu na asusu Igbo gara n' ihu. Mana dika Uzochukwu si'

...nke a egosighi na o bu naani ndi Anambra ka ihe gbasara Igbo na-anu oku n' obi. Steeti ndi ozo di n' ala Igbo na/agbakwa mbo n' uzo di iche iche. Iji maa atu, imo Steeti malitere nkuzi Ahijioke, ndi Katolik Owere Akidayosis malite nkuzi Odenigbo, otutu afọ gara aga iji kwalite asusu na omenala Igbo. N'otu aka ahụ, govano steeti obula di n' ala Igbo, otutu otu di icheiche, umu Igbo niile bi n' ofesi

na/egosi mmasị n'ikwalite asụsụ na omenala Igbo. Ihe dị mkpa ugbua bụ inyuko mmamiri onu ka o gboo ufufu.

Nsogbu Asụsụ Igbo Nwere

Uwa mmadu bi nime ya juputara na otutu nsogbu bu nke metutakwuru asusu. Onye obula a munyere nasusu agburu ya, a turu anya na onye ahu ga na-asu asusu agburu ya ahu. Ogbalu si "nwatakiri a munyere nasusu Igbo na-asu Igbo". Nke a abuchaghi eziokwu nihi na otutu umuaka nne na nna ha bu ndi Igbo anaghi asu asusu Igbo taa nezi na ulo ma ya foduzia n'ulo akwukwo. Asusu Igbo bu asusu ndi Igbo na-asu. Asusu Igbo bu otu okpurukpu ihe jikoro Igbo niile onu, ma metutakwa usoro obibi ndu ha. Ma o bu ihe itunanya na ndi Igbo amaghi asu maobu ede asusu ha. Ihe obula a na-eme eme n'awa nwere ebumnobi e ji eme ya.

Ebumnobi e ji akuzi Igbo bu ka ndi na-amu ya mara asu ma na-edede Igbo nke oma, ma nke a emeghi ka umu afo Igbo mara asusu Igbo. Igbo kwuru na ihe anaghi eme na nkiti. O bu na okpu isi amaghi akpu ka o bu na aguba adighi nko? Kedu ka a ga-esi kwu nwaanyi ukwu wara ka ebumnobi e ji bido nkuzi Igbo n'uloakwukwo anyi tumadi sekondiri wee buru nke biara na mmezu. Ndi Igbo kwesiri igbanwo akparamaagwa ojoo ha na-akpaso asusu ha ma were ya na-akpa nganga site ni'su ya kama isu asusu bekee maobu asusu ndi ozo. N'ime asusu niile no n'ala Naijiria, bu nke Emenanjo (2003) si na o ruru ihe di ka nari abuo ruo nari ise, asusu Igbo bu otu n'ime ano ndi gbara okpurukpu. Omumu asusu Igbo alaala azu nke ukwu kari asusu ndi ozo gbara okpurukpu n'ala Naijiria (Awusa, Yoruba, Fulfulde). Otutu umu Igbo dika Ebere (2015) si kwuo ji asusu di ka Bekee a gwakotara ya na Igbo ebido ikwu okwu, ebe ndi ozo na-asu Pijin. Ihe otutu na-aghota n' asusu Igbo akarighi, 'Bia ebe a!', 'Gini bu

aha gi?', 'Ọbụ gini?' maọbụ 'Anụ ọfia!' na 'Mechie ọnụ gi!'

Nchọputa ụfọdụ ndịọkammụta mere, dị ka nke Ohiri-Aniche (2002) gosiputara na ụzọ iteghete n'ime nari ụmụaka Igbo anaghị anụ asụsụ Igbo ma ọlị. Ihe a a na-ekwu abụghị maka sọsọ ụmụaka, ọtụtụ ndị nne na nna amachaghị asụ Igbo ọfuma, dị ka n'iji Igbo kwuo ahiriokwu anọ maọbụ ise n'etinyeghị Bekee, ma ya fọdụzia ụmụ ha. Akamgba ọzọ chere amụmamụ Igbo bụ nsogbu ndekọ na ndesa ya bụ nsogbu ọtografị. Ndiokammuta di iche iche eweputala ụzọ ha chere kasị mma n'odide asụsụ Igbo ma n'ezie enwebeghị nkwekọrịta zuru oke na ndekọ na ndesa imeriime mkpuruokwu.

Ihe A Ga-Eme

Dika m guputara ugboro ugboro n'ogbakọ ndi nkuzi n' Anambra Steet nke Komishona na-ahụ maka agụmaakwukwọ chikọbara aga m ejikwa ohere a deputa ụfọdụ niime ihe ndi m kwuru a ga-eme iji nyere asụsụ Igbo aka. Ọ bụ n'ulọ ka a na-esi amara mma apụ n'ama. N'ihia nke a ka ndi Igbo ga-eji bido n'ulọ ha were na-ewulite asụsụ Igbo. Ndi nne na nna ga-agba mbọ na-asụ Igbo n'ulọ ha n'ihia na ọ bụ nne ewu na-ata agbara nwa ya ana-ele ya anya. Ọ bụrụ na ụmụaka anaghị anụ ka nne na nna ha na-asụ Igbo, kedu etu ha onwe ha ga-esi sụọ Igbo?

A bịa n'ulọ akwukwọ sekondrị anyi di iche iche, o kwesiri ka ndi isi uloakwukwọ ndi gbaa mbọ hu na oha akwukwọ ha kwu chim, hukwa na akwukwọ Igbo juputara n'oha akwukwọ ha. Nke a ga-eme ka ụmụakwukwọ hu akwukwọ Igbo ha chorọ na mgbe ha ji chorọ ya. Ọ di mkpa ka e lebaa anya hu na a kwusiri ina ụmụaka ego maobu pia ha utari oge obula ha suru Igbo. Kama ka ndi nkuzi na-agbaziri ụmụaka oge ha sujoro Igbo, gharazie idi na-eleda ha anya. Nke a ga-eme ka nwata akwukwọ obula madaruo asụsụ Igbo

ala ma sụwaga Igbo oge ọ chọrọ isụ Igbo maọbụ sụwaga Bekee oge ọ chọrọ ikwu okwu na Bekee.

Ọzọ dika ibe ya bụ na ọ gaghi ekwe omume ikunye mkpuru ọka n'ala na-eche ka a ghorọ agwa maobu akadi n'oge owuwe ihe ubi. Ihe nke a putara bu na n'otutu uloakwukwo, a na-ewere onye guru maka ihe ozo na-abughi asusu Igbo si ya kuzibe asusu Igbo. Otutu uloakwukwo sekondri enweghi ndi nkuzi Igbo ma oli. Ndi okwu gbasara agumakwukwo di n'aka na steeti anyi ga-agba mbu hu na o bu naani ndi guru maka asusu Igbo na-akuzi Igbo n'uloakwukwo goomentu nwee na nke ndi nkiti nwee n'ihu na o bu ihe mmadu nwere ka o ga-enye onye ozo. Ka goomentu leruo anya wetara uloakwukwo ndi enweghi ndi nkuzi Igbo ndi nkuzi Igbo ma wetakwuo ndi nkuzi Igbo ebe ha ezughi ezu.

N'iganihu, ebe o bu na umuakwukwo na-agazi eleta mputara ule ha n'igwe komputa site na intanet, o di mma ka komishon na-ahu maka agumakwukwo hu na e dere ihe niile gbasara mputara ule nke nwata obula n'asusu Igbo ka o ga-abu onye amaghi agu Igbo agaghi ama mputara ule ya. Oge nke a mere, onye elu na onye ala ga-amata na mmiri do n'uju dororo nwa nkita, ha zi uzo di etu a mee ka umuakwukwo na ndi nne na nna ha tinye uchu n'imu asusu Igbo.

Ndi nkuzi n'aka nke ha ga-emeghari nka nkuzi ha ka o buru nke na-ewulite obi umuakwukwo n'ebe imu asusu Igbo di. A si na ugwu muta mgbaji ukwu, agadi nwaanyi amuta agakata ezuo ike; egwu dagharia, a tugharia ukwu egwu. Ebe o bu na umu akwukwo enweghizi mmasi n'ebe omumu asusu Igbo di, o di mkpa ka ndi nkuzi Igbo wepu nka di iche e ji akuzi ihe ka onye enwenyi mmasi nwee mmasi. Ndi nkuzi ga-agba mbu na-eleru anya n'ihe omume nke ha na-enye umuakwukwo ka ha mee n'ulo. O di mkpa ka ha jiri ihe omume ndi a kporo ihe n'ihu na o buru na umuakwukwo ahụ na ha ejighi ya kporo ihe obula ha onwe ha agaghikwa eji ya akporo ihe obula. Uzo ozo a ga-esi kwalite omumu asusu Igbo

n'ụloakwukwo sekondiri bu site n'ichikoba ima aka di iche iche ndi nwere ike igunye nrurita uka, kwiizi, itu ilu na nkowa ya, ichikoba umuakwukwo ka ha meputa ejije ndi e dere n'asusu Igbo n'elu nkwago. Nke a ga-eme ndi amaghi agu maobu asu Igbo ka ha tinye uchu n'imu asusu Igbo.

Umuakwukwo nwekwara oke na oru diiri ha. O di mkpa ka ha na-agu akwukwo ndi e dere n'asusu Igbo. Nke a ga-eme ka ha mata etu e si agu Igbo nke oma. O ga-emekwa ka ha mata omenaala na nkwenye ndi Igbo di iche iche. Goomenti n'onwe ya nwere oke na oru diiri ya ime iji kwalite nkuzi na mmuta asusu Igbo n'uloakwukwo sekondiri anyi di iche iche. Ha ga-eme nke a site n'iwube amuma agum akwukwo n'efu nye ndi mere nke oma maobu ndi uhoro igu Igbo n'uloakwukwo di elu. O dikwa mkpa idi na-achikoba ihe omumu kwa mgbe nye ndi nkuzi asusu Igbo iji mee ka ha mata ihe di iche iche ha ga-eme wee wulite nka nkuzi ha. Ozo bu ihu na igwe teknuzi di iche iche na-enye aka na nkuzi bu nke zuru ezu n'uloakwukwo sekondiri di iche iche anyi nwere, tinyekwara uloakwukwo di elu anyi nwere.

Ebere (2015) deputara uzọ ndia dika ihe a ga-agbaso iji wulite asusu Igbo bu nke gunyere (a). Inwe mmasi di oke mkpa n'ihe o bula mmadu na-eme. O na-enye mmadu agbamume n'omumu asusu weta ihunanya na alimdi ma na-ebute mmepe na oganihu n'obodo. Uzọ kachasi mma iji mee ka mmuomu Igbo no na koleeji ozuzu ndi nkuzi na anuoku n'ihe gbasara asusu Igbo bu site n'iwabata asommpi asusu na omenala Igbo nke a ga-erite ego gbara okpurukpu na ya. E nwere ike I hiwe nke a na mbido afofo bula. A ga-eme ka ndi nta akuko gosi asommpi a n'ononyo Tiivi na Redio ka o kpuzoku n'onu.

(b). Ozokwa, iji kwalite mmasi ha n'omumu Igbo, umuakwukwo na-amu asusu Igbo na koleeji kwesiri ka a na- akwu ha nchoncho ego ha ga-eji nyere onwe ha aka n'uloakwukwo. Udi

enyemaka a ga-adọta mmụọ ụmụ Igbo nọ na ngalaba ndị ọzọ.

(ch). Ọdịkwa mkpa ikwalite ọ̀nụ̀ọ̀gụ̀gụ̀ ngwa e ji akuzi ihe site n'ime ka goomenti ala Naijiria gbaa mbọ hụ na eweghachitere ụmụ ihe ọkpụ anyị ha bụ nọ ugbu a na-ezu ike n'ụlọ nlere muzium ndiọcha. Nke a ga-eme ka ngwa nkuzi omenala Igbo zuwanye oke.

Mmechi

Asụsụ na Omenala ndi bụ ume ji ha ndu. Ya mere e ji asi na ha bu udo kekoru ndi Igbo onu. A tules na ufodu mbo otutu umuafu Igbo gbarala iji toghapumumu asusu Igbo n'ogbu ji ya. Otutu n'ime mbo ndi a gbadoro ukwu n'iwulite mmasi umuakwukwo na-amu asusu Igbo. Nchocha a mere ka a mata ihe mkpobi ukwu ndi ka foduru nakwa uzo a ga-esi belata nsogbu ndi ahụ asusu na omenala Igbona-agabiga.

Edensibia

- Anizoba, O. M (2013). "Nke M Akola M" *Agumagu Nke Ise Maka Ncheta Chief (Dr) F.C.Ogbalu*. Onitsha: Varsity Publishing
- Ebere, D.C. (2015). "Nwulite Asusu na Omenala Igbo" *Journal of Institute for Nigerian Languages*
- Echiegu (1984:7-8)
- Emenanjo, E.N. (2003). How many Nigerian languages are there? Issues on the definition and identification of language in O.M. Ndimele, (ed) *Four decades in the study of languages and linguistics in Nigeria: A Festschrift for Kay Williamson*.Aba:NINLAN:Pp.89-100.
- Emenanjo, E.N. (2009). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe*. Lagos:Longman.

- Emenanjọ, E. N (2010). "Sọmayịna: Ike Otu Onye na Ndu ndi Igbo" *Agumagu Nke Ise Maka Ncheta Chief (Dr) F.C.Ogbalu*. Onitsha: Varsity Publishing
- Federal Republic of Nigeria, (1981). National Policy on Education. Ogene, M na Nwokoye, A.N. (2015). *Egwu Onwa na Abu Nka Ndi Ozo*. Onitsha: Varsity Press
- Ohiri-Aniche, C. (2002). Nnyefega asụsụ Igbo n'aka ụmụaka. Paper presented at an Igbo seminar for Ogbalu foundation and the Nigerian publishers, U.N.N. JUNE, 2002.
- Ohiri-Aniche, C. (2006). Nkuzi na Omumụ Asụsụ Igbo Kemgbe Afo Ndi 1990. Journal of Igbo Studies, vol.1. Pp.44 – 50.
- Okere, T. (2009). "Ụta Azu: Onodu Ndi Igbo na Nigeria". *Agumagu Nke Anọ Maka Ncheta Chief (Dr) F.C.Ogbalu*. Onitsha: Varsity Publishing
- Okoh, N. (2014). "Igbo Izugbe/Olundi" *Igbo Amaka S, O. Agwuna & C.J. Anidobe* (eds). Onitsha: Veritas Printing
- Osinomumụ, C.E.(2014). "Egwu Onwa" *Igbo Amaka S, O. Agwuna & C.J. Anidobe* (eds). Onitsha: Veritas Printing
- Ogbalu, U.J. (2013) "Asụsụ" *Osusu, Odide na Ogugu Igbo*. Onitsha: Children World Publishers, Pp28-41.
- Uzochukwu, Sam (2012). Akanka na Nnyocha Agumagu Igbo. Obosi: Pacific Publishers
- Uzochukwu, Sam (2012). Nhafe Asụsụ na Omenala Ndi Igbo. *Agumagu Nke Anọ Maka Ncheta Chief (Dr) F.C.Ogbalu*. Onitsha: Varsity Publishing